

Jiří Kejí

Od dob prvních objevných prací Sedlákových a Bartošových o německém právníku M. Mikuláši z Drážďan, který vstoupil do dějin husitství a jehož učení patří do rozvoje husitské ideologie, se bádání neustále vrací k jeho životním osudům i k jeho dílu. Mistr Mikuláš není osobnost jednoduchá, jeho dílo bylo až dosud přístupné téměř výlučně jen v rukopisech, chybí o něm dostatek biografických dat, aby bylo možno bezpečně rekonstruovat průběh jeho života, a není ani nesporné jeho ideové východisko a hloubka jeho působení na další průběh učených polemik a sporů doby.

Literatura se jím proto intenzivně zabývala, ať se tak dalo jen povšechnými poznámkami v rámci širších historických záběrů či obsáhlejšími odstavci v dílech speciálnějšího charakteru, ale jednoty zatím nedosáhla; vždy zůstávaly otázky neujasněné či přímo sporné. Jestliže ani po posledních pracích nelze konstatovat plné sjednocení hledisek, pak je to jen důkazem složitosti otázek, jež se historickému zkoumání kladou.

Problémem první důležitosti byla vůbec znalost Mikulášova díla, která je - jako téměř u všech myslitelů středověku - podmíněna přístupností jeho spisů, tedy spolehlivými edicemi. Lze s uspokojením konstatovat, že se značné mezery nově aspoň částečně zaplnily, když k dosavadním několika publikovaným dílům přistupují nyní tři další, bezesporu významná a podaná k užitku čtenáře bezpečnou ediční technikou. Tyto spisy také tvoří i hlavní oporu pro nové výklady Mikulášových myšlenek a jejich zařazení do kontextu jeho doby.

Jakkoliv fundovaná a poutavá jsou nová zjištění, přece jen se v nich ukazuje, že plné pochopení Mikulášova místa v českém reformním myšlení zůstává zatím vyhrazeno práci příští, že máme před sebou sice cenné příspěvky, které otvírají nové možnosti a nové pohledy, ale zdaleka ještě ne závěry, jež by si mohly činit nárok na plné uznání a na nichž by se dalo s jistotou stavět.

Tato krátká rozprava si nemůže činit nárok na kritické zvážení všech problémů; k tomu by bylo třeba samostatné studie, ke které zde není místa. Chce toliko na okraj podaných příspěvků vyslovit některá přání, ke kterým autora přivedlo studium čtyř prací poslední doby,

které mají svým předmětem výhradně či v podstatné míře Mikulášovo dílo a učení. Jsou to tyto spisy:

Master N i c h o l a s of Dresden, The old Color and the New, Edited, Annotated and Translated by Howard K a m i n s k y, Dean Loy B i l - d e r b a c k, Imre B o b a, Patricia N. R o s e n b e r g, Transactions of the American Philosophical Society, vol. 55 part 1, Philadelphia 1965, str. 93.

Nicolaus de D r e s d a, Querite primum regnum dei, ed. Jana N e - c h u t o v á, Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 119, Brno 1967, str. 114.

Jana N e c h u t o v á, Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení, Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, ročník 77, sešit 16, Praha 1967, str. 83.

Valentin U r f u s, Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážďan jako teoretikové úroku a lichvy, Jihočeský sborník historický 35/1966/, str. 199-204.

K jmenovaným dílům by bylo přiřadit ještě některé další drobnější práce, o nichž budou na svých místech též učiněny zmínky, a především velkou, imponující knihu:

Howard K a m i n s k y, A History of the Hussite Revolution, Berkeley and Los Angeles 1967, str. 580.

Zde není možno v souvislosti našeho tématu probrat a ocenit veškerý přínos Kaminského díla. Ale autor věnoval pozornost Mikulášovi z Drážďan na řadě míst a bedlivě analyzoval jeho názory, takže aspoň tyto partie musíme mít v rámci našeho pojednání na zřeteli, tím spíše, že jde o přínos mimořádné hodnoty. Ovšem ne vždy se závěry obou jeho děl kryjí úplně, vždyť mezi daty jejich dokončení autor ve svém studiu intenzivně pokračoval a mohl leccos doplnit a dále promyslet.

Již z povahy věci vyplývá, že toto pojednání není pravidelnou recenzí, nýbrž daleko spíše úvahou nad dosaženým stupněm poznání i zaujetím vlastní pozice; ač k úplnému doložení všech závěrů mi chybí zde možnost i místo. Mohou tedy být mé řádky jen diskusním votem, vyvolaným stavem nového bádání.

První dva jmenované spisy obsahují především edice. Dílo Kaminského a spolupracovníků podává plné znění dvou děl, z nichž první je pokládáno často za typický projev rozbourané doby: Tabule veteris et novi coloris neboli Cortina de Anticristo, který je doplněn v edici neméně důležitým spisem Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne, seu derivate. Oba spisy jsou doprovázeny souběžným moderním anglickým překladem. Proti těmto dílům, povahy spíše proklamační, úderné svou stručnou pádností a účinným sestavením autorit tak, aby na první pohled vynikla tendence díla, je kazatelské dílo Querite primum regnum

dei, vydané J. Nechutovou, výtvořem literárním, který musí být teprve v celém kontextu chápán a vykládán, i když jeho tendence je jednoznačná a brzy se z díla zjišťuje. Oba autoři připojili k edici dosti obsáhlé úvodní výklady, které se netýkají jen obvyklých údajů o čase vzniku a charakteru vydávaných děl, zachovaných rukopisů a edičních zásad, nýbrž přinášejí i jejich zařazení do veškerého díla autora a do spojitosti ostatních soudobých sporů. Kaminsky nadto vypracoval ještě samostatnou studii o Mikuláši z Drážďan a o jeho literární činnosti. Nechutová takovou kapitolu připojovat nepotřebovala, neboť své názory a poznatky v míře ještě obsáhlejší mohla publikovat samostatně v dále zmiňvaném spise.

Kaminského úvodní výklad s názvem *Nicholas of Dresden and the Dresden School in Hussite Prague* (str. 5-28) představuje koncisaní, precizně fundovanou práci, jež se zabývá dosažitelnými údaji o Mikulášově životě a působení až do jeho tragické smrti na míšeňské hranici. Kaminsky se zde znovu představuje jako znalec doby i českého hnutí reformního, kterému z literatury nic podstatného neuniká. Přitom jeho vlastní závěry jsou střízlivě uvážené a všude, kde se liší od svých předchůdců, je jeho polemika věcná a šetrná a uznává dříve dosaženou úroveň práce. Hledíme-li na Kaminského díla dnes již zpětně pod spektrem jeho velké knihy *A History of the Hussite Revolution*, ke které byly jeho dosavadní práce vlastně přípravou, pak můžeme s radostí zjistit, že stojíme před dílem úctyhodným, zralým a stojícím na nejvyšší úrovni bádání o husitství. Českého čtenáře těší i pečlivá pozornost k českým poznámkám, v nichž se ukazuje autora výborná znalost češtiny i starostlivost o gramatickou správnost sazby.

Kaminsky připojil i soupis spisů Mikuláše z Drážďan *The Works of Nicholas of Dresden* (str. 28-32) s hlavními údaji o nich, stručnou charakteristikou obsahu, seznam rukopisů a odkazy na literaturu. Tento soupis nahrazuje tak dřívější soupisy Sedlákův a Bartošův.

Jak Kaminsky se svými spolupracovníky, tak i Nechutová podali dobrou práci ediční; texty, které předkládají čtenářům mohou sloužit jako spolehlivá opora. Právnického historika ovšem zaujme především, jak se vyrovnávají s přemírou citátů z práva kanonického a tu a tam i s odkazem na právo římské. Spisy Mikulášovy, byť jejich obsah je teologický a aktuálně politický, nezapřou svého autora - právníka a v míře až nápadně sahají právě k opoře v pramenech právních a v literatuře právníké. Čtenář s uspokojením zjišťuje, že oba editoři pečlivě dbali na přesné určení míst pramenů, že i náročné požadavky v tomto směru uspokojují v plné míře a že to je dokladem jejich dobré orientace v učených právech středověku. U Nechutové jest nad to chválit, že užívá moderního způsobu odkazů na prameny bez uvádění římských číslic, jak to

zavádí Institut of Research and Study in Medieval Canon law. Právnick se ovšem neubrání lítosti nad tím, že takto dobrou orientaci po pramenech práva kanonického nachází u nás u editorů středověké literatury, tedy převážně filologů a historiků, avšak nikoliv u adeptů právní vědy.

Spis *Querite* je hlavní oporou Nechutové pro její samostatnou studii o ideologii Mikuláše z Drážďan. Autorka si je vědoma stavu znalostí o Mikulášovi a proto sama na řadě míst upozorňuje na obtíže spojené se studiem i na podmíněnost svých závěrů. Právem sama praví (str. 8): "Vyčerpávající monografie o Mikuláši z Drážďan si jednou vyžádá dlouhodobého soustředění erudovaného badatele, ovšem teprve tehdy, až budou jednotlivé úseky tohoto celku zpracovány". Svě dílo seřazuje do několika věcných celků a když byla podala přehled názorů o Mikulášovi v literatuře, zabývá se v jednotlivých kapitolách zásadními otázkami jeho učení: chudobou a majetkem, svatokupectvím, platným a neplatným kněžstvím, pojmem církve jako *congregatio fidelium*, poslušností a božím zákonem. Na toto rozdělení pak navazuje zkoumáním valdenského jádra učení o božím zákoně a závěrečnou kapitolou, která se na základě dosavadních výsledků pokouší rekapitulovat Mikulášovo učení ve snaze zjistit především, zda Mikuláš byl valdenský a do jaké míry se valdenské názory promítaly v jeho spisech a do jaké míry ovlivnily jeho prostřednictvím i další vývoj husitských idejí.

Bylo by opět neúnosné, kdyby měla být zde, ve speciální revui právněhistorické, podána podrobná charakteristika díla Nechutové. Musíme se proto omezit na otázku, jež souvisí přímo s právem, a snad na některé obecné závěry. Nechutová se snažila poznat především povahu Mikulášovy práce s právními autoritami - šlo přece o jeho vlastní obor, v němž byl vyškolen a který celým jeho dílem hluboce proniká. Upozornila proto na zvláštní Mikulášův způsob interpretace a užití práva. Kanonické právo se objevuje ve dvojím vztahu: Mikuláš odmítá institucionální charakter církve a v důsledku toho buduje převážně na textech patristických, jež navazují na prvokřesťanskou etiku (str. 20). Nestačí mu, stejně jako Viklefovi, prostý biblicismus laického náboženství valdenského a františkánského, vždy v něm převažuje učený kanonista (str. 22). Přitom však kanonistickou výzbroj staví do služby boje proti současné církvi a jejím zlořádům, ve všech hlavních bodech svého učení nachází v předpisech kanonického práva svou hlavní oporu. Charakterizoval bych to asi tak, že v jeho pojetí kanonické právo slouží ve své vlastně obrácené, etické a morální podobě proti institucím, jež na něm spočívají v jeho povaze juristické.

Nechutová v míře pro svou studii potřebné zvládla techniku práce s prameny kanonického práva. V jednotlivostech jest však zapotřebí vytknout, že tam, kde je citována glosa či jiný výklad normy, nestačí

odkázat na Friedbergovu edici s určením místa, nýbrž že je třeba uvést skutečné místo řádné glosy či Archidiakona (např. str.38). Také v některých otázkách, které byly již delší dobu aktuální a o nichž se v literatuře polemizovalo, by bylo třeba přihlédnout i ke staršímu vývoji mínění, jak by to bylo žádoucí např. v případě úvahy o platné a neplatné exkomunikaci (str.42).

K největším otázkám v bádání o Mistru Mikulášovi patřily dvě otázky: podíl Mikulášův na Jakoubkově převratu v zavedení kalicha a jeho valdenské zabarvení. V první otázce je novější literatura dosti zdrženlivá a uvědomuje si obtíže bezpečné odpovědi. Recenzované práce, s výjimkou souhrnného díla Kaminského, nevěnují problému více než zmínky, zdá se však, že formulace Nechutové (str. 10): "... zdá se aspoň, že historická heuristika z kronik a právnických kanonů i shledání základních autorit pro přijímání kalicha, hojně užívaných Jakoubkem a pozdějšími husity až do basilejského koncilu, je prací Mikulášovou", je upřílišněna a nelze ji autentickými prameny dokázat.

Oproti této dnes pomíjené otázce stojí otázka Mikulášova valdenství v popředí zájmu snad tím dráždivějšího, že se v literatuře střídají mínění velmi protichůdná a jejich argumentace je hodně nepevná. I oba naši autoři se touto otázkou zabývají, Kaminsky ji však nestaví nikterak markantně do popředí, zatím co Nechutová z ní činí vlastně ústřední problém svých zkoumání a ve všech souvislostech se k němu vrací.

Celkem jednotné byly názory literatury, že jistý valdenský ohlas lze v Mikulášově díle zjistit, ovšem zcela odlišné bylo ocenění jeho stupně, vztahu k teorii husitské či speciálně k Viklefovským vlivům i momentu, kdy se dle názoru historiků valdenské tendence měla u Mikuláše projevit. Kaminsky v úvodu k edici zaujímá stanovisko zdrženlivé, pochybuje o Mikulášově spojitosti s valdenskými a nakonec formuluje svou odpověď tak, že Mikulášova doktrína nebyla "Waldesian", ale "Waldesianist", tj. zařaditelná do obdobného typu myšlení. Nechutová tuto pozici nepřijala a pokusila se o řešení vlastní. Musela ovšem přiznat (str. 42), že přímý důkaz valdenského původu nenacházíme a jsme tedy odkázáni jen na rozbor spisů a myšlenek. Sleduje proto až s úzkostlivou pozorností paralely mezi učením Mikulášovým a valdenskými myšlenkami, hledá jejich obdoby i rozdíly a nakonec dospívá sice k názoru, že valdenský Mikuláš byl, nicméně se u něj objevují i prvky valdenským názorům zcela cizí. Přijímá-li tedy nakonec Mikulášovo valdenství a jeho zprostředkování valdenských názorů do rozvoje husitského myšlení, musí to činit sama s opatrnou rezervou a ne ve všech rovinách.

Ať to bude znít jakkoli paradoxně, získává čtenář z četby práce Jany Nechutové nakonec více pochyb o Mikulášově valdenství než důvěry

v ně. Vždyť Nechutová sama neskryvá, že mnohdy se valdenské či domněle valdenské prvky kryjí s rozvojem doktriny husitské, že někdy se pro valdenský původ některého názoru rozhoduje jen na základě Mikulášova metodického přístupu k látce, a nesporně zjišťuje elementy, které ve valdenství vůbec nenalzáme. Ponechme stranou pochybnosti o bezpečné teoretické jednotě valdenství a pevné formulaci jeho nauk, ale ani tak nebude asi možno - a právě po práci Nechutové! - apodikticky a nepochybně přijímat mínění o nezakrytém a vyhraněném Mikulášově valdenství, jak je přijímala a přijímá část literatury. Smím-li vyslovit vlastní soud, pak daleko více pokládám za správnější opatrnost Kaminského a sám kladu opačnou otázku, než ji kladla literatura, hledající u Mikuláše zprostředkování valdenského vlivu na husitství: nebyly nakonec daleko spíše Mikulášovy valdenské rysy husitstvím zatlačovány do pozadí, pohlcovány a nahrazovány kvalitativně vyšší teorií husitsko-viklefovskou? To připouští ostatně, i když v jiné podobě a formulaci, i Nechutová (str.70), která i jinde potvrzuje, že Mikuláš stojí výše než lidové valdenské sektářství (str.68). Rozhoduje o Mikulášově zařazení jeho sounáležitost do pražské vědecké produkce doby a tu sama Nechutová ukázala, jak Mikuláš odpovídá všem hlavním směrům a tendencím, jež byly vlastní škole Husově a jeho spolupracovníků. To také usvědčuje z omylu i moji kdysi mimochodem vyslovenou formulaci, jíž jsem označil Mikuláše za prvního "programového revolucionáře" v husitství, viz Právněhistorické studie 1 (1955), str. 84. Ostatně tezi o Mikulášově přizpůsobení jeho husitským předlohám dokázala sama Nechutová precizně ve svém nedávném článku Husovo kázání "Dixit Martha" a Mikuláše z Drážďan traktát "De purgatorio", Listy filologické 88 (1965) str. 147-157. Ale již zmínkou o tomto traktátu se dostáváme k dalšímu problému. Nejen v tomto spise, ale i jinde ve svých dílech z období kolem r. 1415 jde Mikuláš za požadavky husitských mistrů českých směrem z radikalismu později tábořského typu a právě v té době nakonec dochází k diferencím a nakonec i k roztržce mezi Jakoubkem a jím. Je důležitým přínosem souhrnného díla Kaminského (str.204-220), že vystopoval tuto skutečnost i její ideové pozadí. Zde on sám připouští Mikulášovo valdenství, ale s nesmírnou kritičností uvažuje o jeho povaze a kořenech, někdy mluví o Mikulášově "valdenství" v uvozovkách či o doktrínách podobných valdenskému kacířství (str.181). Uznáváje tedy podobnosti obou doktrín, možné ohlasy či znalost valdenských názorů u Mikuláše, nejde přece nikde tak daleko, aby kladl mezi nimi jasné rovnítko. Kaminsky jde nad většinu svých předchůdců v kritičnosti svých výkladů a lépe než oni si uvědomuje nesnáze a svůdnosti jednoznačných závěrů. Prohlašuje-li (str. 217-228), že patrně nikdy nebudeme znát pramen Mikulášovy valdesianské doktríny a že se můžeme toliko dohado-

vat, jaký měla vliv na extrémní radikalismus let 1415-1417 či na táborství v r. 1419, pak to není snad skeptický agnosticismus, nýbrž naopak nanejvýše uvážený závěr bezpečně informovaného vědce, který se dovedl oprostít od apriorních soudů či přání a setrvat na poli kritického hodnocení známých pramenů a jejich průkaznosti.

Ve stručné přehlídce prací o Mikulášovi z Drážďan by bylo promluvíti ještě o dvou člancích Jany Nechutové, Traktát Mikuláše z Drážďan "De imaginibus" a jeho vztah k Matěji z Janova, sborník prací filosofické fakulty brněnské university E 9 (1964) str. 149-162, a Bernard z Clairvaux v díle Mikuláše z Drážďan, týž sborník E 10 (1965), str. 313-320, ale zde se obě práce tematicky již vymykají záměru našeho pojednání. Neznamené tedy zlehčení jejich přínosu, obrátíme-li se přímo k článku Urfusovu. Autor, který v posledních letech při svém soustředění na novější právní dějiny jen v exkurzech zasahoval i látku středověkou, si zvolil tema sobě blízké z dějin hospodářských učení. Především svému výkladu povšechné poznámky o usurární doktríně středověku přistoupil k rozboru Jakoubkova i Mikulášova stejnojmenného traktátu De usura, probral jejich obsah a charakteristiku a konstatoval, že v podstatě obsahují oba traktáty úvahy o lichvě při zakupování rent. Jeho hutný výklad pak ukázal místo problematiky v hospodářském životě středověkého města a vlastně tak autor sám vyvrátil svůj počáteční podiv nad tím, proč oba autoři se věnovali této tematice, když na počátku doby prý "byly jistě záležitosti mnohem významnější". Jak z jeho odstavců vyplývá, je Mikulášův traktát radikálnější než Jakoubkův. Z Urfusova krátkého, ale obsažného článku lze usoudit, že žánrově patří traktát do sousedství různých Tractatus de contractibus, jež se zabývají morálními aspekty a morální závazností peněžních obchodů. Kdyby byl měl autor více místa k dispozici, mohli bychom požadovat ještě prohloubenější výklad o užitých právních pramenech v obou traktátech, zejména ovšem Mikulášově, a o způsobu jejich interpretace.

Viděli jsme, že jen málo postav kladé historikům tak složité otázky jako Mikuláš z Drážďan. Bádání získalo ve jmenovaných pracích cenné příspěvky v řešení obtížné látky a ze všech vyplývá, jak problematické a relativní jsou dosavadní závěry, zejména velkorysé zařazování Mikuláše do vývoje nauk a úvahy o vlivu a významu jeho spisů na příští vývoj. Právě proto, že máme před sebou díla velmi vážná, vědecky fundovaná a přínosná, je třeba požadovat další probádání Mikulášovy osobnosti a jeho učení, neboť se ukazuje, jak dosud málo o něm skutečně víme, když jsme se více až dosud jen dohadovali. A smí-li historik práva a právních učení vyslovit své přání, pak by bylo vhodné zevrubně probrat, jak hlubokého vzdělání právníckého se Mikulášovi dostalo, jak se v jeho spisech zachází s právními prameny a do jaké míry stojí na

úrovni své současné právní vědy. V celkové charakteristice jistě nepatří Mikuláš do dějin právní učenosti, k tomu je již paleta jeho temat značně odlišná, ale nikde nezapřel své právnické vyškolení. Proto tento požadavek a proto není snad nemístné, věnovat pozornost poslednímu bádání o něm i ve speciální revui právněhistorické.

Jiří Kejíř

Dem deutschen nach Prag geflüchteten Juristen Mgr. Nicolaus von Dresden, dessen Anteil an der Formulierung der Lehren des beginnenden Hussitentums durchdringend war, wurde bereits von einer umfangreichen Literatur die grösste Aufmerksamkeit geschenkt, aber nicht immer kann man die erreichten Ergebnisse als befriedigend betrachten. Die neuesten Arbeiten bieten zwar noch nicht eine genügende Grundlage zu einer systematischen Würdigung der Lehren und des politischen Wirkens Nicolaus', sie bringen jedoch wichtige Beiträge zu einigen noch nicht eingehend durchforschten Problemen.

Vor allem ist es zu begrüßen, dass uns neue Editionen der Werke Nicolaus' vorliegen, aus welchen u.a. auch die juristische Bildung des Meisters klarer hervorgeht. Es sind dies folgende Werke: *Tabule veteris et novi coloris*, *Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne* (ed. H. KAMINSKY und Mitarbeiter) und die Predigt *Querite primum regnum dei* (ed. J. NECHUTOVÁ).

Mehrere Arbeiten von Kaminsky und Nechutová widmen ihre Aufmerksamkeit vor allem dem Verhältnis der Ideen des Mgr. Nicolaus zur hussitischen Theorie, indem sie ihr Hauptaugenmerk auf die Frage richten, ob Nicolaus von Waldensertum beeinflusst wurde und ob er diese Ideen weiter ins Hussitentum hineingetragen hat. Die erwähnten Autoren konnten es nicht eindeutig beweisen. - Eine weitere Studie von URFUS analysiert den Traktat Nicolaus' *De usura* und vergleicht ihn mit dem gleichnamigen Traktat von Jacobellus, die beide die Institution der ewigen Renten kritisieren.

Die neue Forschung über Nicolaus zeigt, dass auch spezielles rechtshistorisches Studium zur Klärung mancher Fragen beitragen könnte.